Özürlü Bir Çocuğa Sahip Anne - Babalardaki Stresin Yordanması

Bu çalışma ODTÜ Araştırma Fonu tarafından desteklenmiştir.

Doç. Dr. Füsun AKKOK
Doç Dr Petek AŞKAR
Doç Dr. A. Nuray KARANCI

Özürlu bir çocuğa sahip aileler kendileri ne ozgu bir stresi yoğun olarak yaşamaktadırlar Bu da ozurlu bir çocuğa annelik babalik etmenin zorluğudur Bu durumun araştırılmasına yonelik çalışmalar olduk ça yenidir Ozurlu bir çocuğu olan ailelerde bu ozur durumuyla başa çıkma tum gelişim gerilıklerınde yaşanan ortak bir sureç olarak ele alınmaktadır (Vincent, 1990) Yapılan çalışmalarda ozurlu bir çocuğa sahip olmanın anne babaların ruh sağlığı uzerinde çok onemli etkileri olduğu ve ozellikle çocukla surekli bir bağımlılık içinde olmalarının, çocuğun ozel bakım ve eğitime gereksınım duymasının ve gelecek endişesini surekli yaşamalarının stresin onemli boyutları olduğu bulunmuştur (Cummings, 1976) Holroyd (1978) ise stresin onemli boyutlarını bağımlılık ve kendini yonetememe, bilişsel bozukluk, ailenin yaşamına getirdiği sınırlılıklar, omur boyu bakım, aile içi uyumsuzluk, kişisel odul eksikliği, surekli hastalık kaygısı, fizıksel sınırlılıklar, malı kaygılar, bir kurum bakımını tercih etme ve aileye getireceği zorluklar olarak tanımlamıştır Bazı çalışmalar, yaşanan stresin çocuğun ozurunun tanısıyla, ozurun derecesiyle, ailenin sosyoekonomik duzeyi ile ilişkisini vurgulamışlar ve stres duzeyinin zaman içinde değişebileceğine değinmişlerdir (Donovan, 1988, Salısbury, 1987) Anne babaların stres duzeyinin, çocuğun ozellıklerınden, aile ilişkilerinden, çocuğun gelişim surecinden ve çevresel etkenlerden kaynaklandığı da bazı araştırmaların bulguları arasındadır (Wilkler, 1981) Yaşanan stres duzeyi aileden aileye farklılıklar gostermekle birlikte buyuk olçude ozurlu bir çocuğa ebeveynlik etmeye hazır olmama durumundan da kaynaklanabilmektedir

Bazı çalışmalarda içinde bulunulan duruma uyum sağlamada aile ilişkilerinin ve bu durumu nasıl algıladıklarının onemli olduğu bulunmuştur Ancak, her ailenin kendine ozgu bir stresi yaşadığı da vurgulanmıştır (Flynt ve Wood, 1989)

Anne ve babaların stres duzeylerini ve gelecek beklentilerini etkileyebilecek başka bir değişken ise çocuğun ozuru için yaptıkları nedensel atıflardır Kişilerin, problemlerini kontrol edilmesi güç olan dış faktorlere atfettiklerinde çaresizlik ve umutsuzluk duygularını yaşadıkları (Alltoy, Abramson, Metalsky ve Teasdale, 1988, Karancı, 1988), buna karşın problemlerini içsel (kişisel) ve kontrol edilebilir faktorlere atfettiklerinde ise umutlarının arttığı ve durumlarına daha iyi uyum sağladıkları (Affleck, Tennen ve Crog, 1987, Taylor, Lıcktman ve Wood, 1984) bulunmuştur Bu açıdan ozurlu bir çocuğa ebevenylik edenlerin, çocuğun bu durumunu nasıl algıladıklarının ve bu algıların stres duzeyleri ile ilişkisinin araştırılması bu ailelere rehberlik yaklaşımlarında yararlı olabilir

Bu araştırmanın amacı ozurlu bir çocuğu olan anne babaların stres kaynaklarını incelemek, bir başka deyişle, anne babaların bu

durumu nasıl algıladıkları ve stres düzeyini yordayan değişkenleri araştırmaktır.

Yöntem

Örneklem

Araştırmanın örneklemi Etlik Öğretilebilir Çocukları Koruma Derneği Eğitim Merkezi, Eğitilebilir Çocuklar İş Okulu ve Uyum Özel Eğitim Okulu'na devam eden çocukların araştırmaya katılmayı kabul eden anne babalarından oluşmaktadır.

Anne babalar ile ilgili özellikler Tablo 1'de verilmektedir.

Ölçme araçları

Araştırmada üç grup veri toplanmıştır. İlk bölümde anne babaların mesleki durumları, yaş, eğitim düzeyleri, aile rehberliği alıp almadıkları, özürlü çocuklarının yaşı, cinsiyeti ve özürüne ilişkin bilgiler elde edilmiştir.

İkinci bölümde anne - babaların yaşadıkları stres düzeyi ölçülmüştür. Özürlü Çocuk Anne - Babaların Stres Düzeyini Ölçme Aracı - kısa formu Holroyd (1987) tarafından geliştirilmi ve Akkök (1989) tarafından Türk örneklem gruplarında geçerlik ve güvenirlik çalışmaları yapılmıştır. 66 maddeden oluşan formda aile bireylerinden özürlü çocuk ve ev ortamına ilişkin maddelere, doğru veya yanlış olarak cevap vermesi istenilmektedir.

TABLO 1. Anne, Baba ve Çocukların Özellikleri

		ANNELER			BABALAR		
		N	%	$\bar{X}$	N	%	$\bar{X}$
YAŞ		82		39.70	64		37.18
Medeni Durum	Evli	75	91.5		64	100	
	Dul	6	7.3				
	Boşanmış	1	1.2				
Eğitim Süresi (Yıl)				9.42			11.77
Aile Rehberliği Alıp Almadıkları	Evet	15	18.30		8	12.5	
	Hayır	65	79.30		54	84.4	
Çocukların Özür Tipi	Otistik	27	24. 8				
	Öğretilebilir zo	40	36.70				
	Eğitilebılır zo	42	38.50				

Araştırmanın uçuncu bolumunde ise anne - babaların çocuklarının durumları için yapabilecekleri nedensel atıfları içeren 27 madelik bir form yer almıştır Bu formdaki soruların buyuk bolumu Norcross, Prochaska, Guadegnolı ve Diclemente (1984) tarafından geliştirilmiş olan Atıf Duzeyleri ve Değişım Olçeğinden alınmış ve daha once Turk ornek lem gruplarında kullanılmıştır (Karancı, 1986, 1988)

Anne - babalar, maddelerde belirtilenlerın kendı çocuklarına uygunluk derecesını 5 dereceli Lıkert tıpı bir olçekte ışaretlemişler dır (1 - hıç uygun değil, 5- çok uygun) Maddeler, kışılerarası ve aile çatışmaları, eşın ozellikleri, maddı ve sağlık problemleri, çevresel şartlar, kader ve çeşıtlı kışısel ozellikler (davranışsal, bılışsel ve karakter) ile ılgılı atıfları kapsamaktadır

Uygulama

Ailelerle çocuklarının devam ettığı okullarda bir toplantı yapılmış, araştırmanın amacı, olçme araçları hakkında bılgı verılmış ve araştırmaya katkıları ıstenmıştır. Olçme araçları araştırmaya katılmak ısteyen anne - babalara pullu - adresli boş bir zarfla birlikte gonderilmiştir Araçların geriye donme oranı % 85 tir

Bulgular

Ozurlu Çocuğa Sahıp Anne - Babalarının Stres Duzeyını Olçme Aracından elde edilen puanların arıtmetık ortalaması 22 6, standart sapması ise 7 0 olarak bulunmuştur (Ranj 37 4 = 33) Anne babaların çocuklarının ozurune yaptıkları nedensel atıflar faktor analızı ile incelendığında eıgen değerı 1 42'nın uzerınde elde edilen dort faktor ile toplam varyansın % 59 5'nın açıklandığı gorulmuştur İlk faktor ıçsel (kışı ile ılgılı davranış, duşunce ve kışılık ozellikleri) nedenlerı yansıtan 12 maddeden oluşmuş ve varyansın %70 5 ını açıklamıştır Altı maddeden oluşan ıkıncı faktor ise dışsal (eş ve çevreyı sorumlu tutma) nedenlerı yansıtmış ve varyansın % 10 6 sını açıklamıştır

Tablo 2 Kaygı duzeyı ile ılgılı yordama bağıntısı

Yordama bağıntısında kullanılan değişkenler	b katsayısı	B Katsayısı	b nın standart hatası	F değerı	R2
Aile Rehberlığı alıp almadığı (Havır =1, Evet = 0)	3 22	0 18	1 85	3 02*	0 025
Anne - babanın eğitım yılı	0 38 x 10 1	0 13	0 03	1 74	0 042
Anne - babanın yaşı	0 49	0 09	0 05	0 84	0 062
Çocuğun ozur tıpı (Ogretılebılır = 1, Otıstık = 0)	3 46	0 24	1 92	3 24*	0 193
Çocuğun ozur tıpı (Ogretılebılır = 1, Otıstık = 0)	2 54	0 18	1 82	1 96	0 208
Çocuğun yaşı	0 24 x 10 1	0 03	0 08	0 09	0 210
Çocuğun cınsıyetı (Erkek = 1, Kız = 0)	0 23	0 01	1 49	0 02	0 213
Kader	0 72	0 36	0 20	12 97*	0 352
Dışsal nedenler	0 69	0 36	0 23	8 68*	0 398
Belırgın koşullar	0 80	0 25	0 40	3 95*	0 445
İçsel nedenler	0 60	- 0 06	0 15	0 17	0 447

** $p < 0.05$ duzeyınde anlamlı*

Toplum ve iş hayatı ile ilgili belirgin koşulları yansıtan üç maddelik üçüncü faktor varyansın %9.2 sını açıklamıştır Üç madde lik dorduncu faktor olan kader (kışının kontrol edılemez olarak algıladığı durumlar) ıse varyansın %5.4 unu açıklamıştır.

Bu araştırmada bağımlı değişken olarak ele alınan stres duzeyını yordamak ıçın kullanılan bağımsız değişkenler şunlardır: Ebeveynın yaşı, kaç yıl eğıtım gorduğu, aile rehberlığı alıp almadığı, çocuğun yaşı ve cınsıyetı, ozur tıpı, nedensel atıf faktorlerı (ıçsel, dışsal,belirgın koşullar, kader).

Tablo 2 de regresyon analızı sonuçları ozetlenmıştır Bu analıze gore, stres puanlarındakı değişkenlığın %45'i araştırmada kullanılan bağımsız değişkenler ıle açıklanabılmektedır. (F.4.70, p< 0.05) Bu değişkenler ıçınde aile rehberlığı almış olmanın ve çocuğun ozurunun otıstığe gore eğıtılebılır olmasının stresı anlamlı olarak duşurduğu bulunmuştur. Öte yandan, nedensel atıf boyutlarından olan kader ve dışsal faktorlere atıf yapmanın ıse stresı arttırdığı yonunde bulgular elde edılmıştır.

Tartışma

Bu araştırmanın amacı, ozurlu bır çocuğa sahıp anne babaların yaşadıkları stresı yordayan değişkenlerı ıncelemektır

Yapılan analız sonucunda stres puanın dakı değişkenlığın en buyuk bolumunu (%14) açıklayan değişkenın çocuğun durumunu kadere atfetmek olduğu bulunmuştur Anne - babalar çocuklarının ozurunu, açıklayamadıkları, kontrol edemedıkleri ve kalıcı olarak betımlenebılecek kader faktorune atfettıklerınde stres artmaktadır ve kendılerını çaresız hıssetmektedırler Benzer bır bıçımde çocuğun ozurunun dışsal (eş ve çevreyı sorumlu tutma %5) faktore atfetmenın da stresı arttırıcı olduğu gorulmuştur. Ozurlu çocuk aılelerınde eşler arası ılışkı, eşlerın bırbırını suçlaması da ebeveynlerın ıçınde bulundukları duruma uyum sağlamalarında çok etkılıdır.

Ayrıca çevre faktorlerı olarak ele alınabılecek tanıdakı güçlukler, erken ve orgun eğıtım olanaklarının eksıklığı de ulkemızde stres yaratan etkenler olarak duşunulebılır Kışının kontrolu dışında olan dışsal faktorlere atıf yapmanın stresı arttırıcı etkısı Abramsom, Selıgman ve Teasdale'nın (1978) oğrenılmış çaresızlık kuramı ile de tutarlıdır.

Son olarak belirgın koşullara atıf yapmanın stresı azaltıcı olduğu bulunmuştur. Dığer bır deyışle nedensel atıfın geçıcı ve yaşanan belirlı bır duruma yapılmasının, stresı azalttığı duşunulebılır.

Stresı yordayan dığer onemlı bır değışken ıse ozurun derecesıdır Bulgular, eğıtılebılır çocuk yerıne otıstık çocuğa sahıp olmanın stresı arttırıcı olduğunu gostermıştır Ozurlu bır çocuğun aılesınde stres yaratan en onemlı etkenler arasında çocuğun gelışım güçlukleri, sağlık problemlerı ve anne - babaya bağımlılık duzeyı sayılmaktadır (Kazak, 1987). Eğıtılebılır duzeydekı çocuklar bır çok temel becerıyı kazanmış ve bır olçude bağımsız çocuklardır. Bu nedenle oğretılebılır duzeydekı çocukların ve ulkemızde henuz tanıları ve eğıtım olanakları çok sınırlı olan otıstık çocuk aılelerının daha fazla stres yaşadıkları duşunulebılır.

Aılelerle yapılan eğıtım ve psıkolojık danışma çalışmalarını ıçeren aile rehberlığının stres duzeyı ile ılışkılı olduğu bulgusu da çok onemlı gorulmektedır. Ozurlu bır çocuğun ne olçude gelışebıleceği buyuk olçude ev ortamı ile anne babaların çocuklarının durumuna ılışkın duygu ve duşuncelerıne bağlıdır. Çocuğun gelışımı ıçın aileye yardımcı olmak, çocuğa doğrudan eğılmek kadar ve hatta daha fazla etkılı olmaktadır.

Ozetle, ozurlu bır çocuğa sahıp olan anne babalardakı stres duzeyının yordanmasında ebeveynlerın yaptıkları nedensel atıfların, çocuğun ozur tıpının ve aile rehberlığı alıp almadıklarının onemlı olduğu gorulmuştur. Bu bulgular ışığında ulkemızde aile rehberlığı çalışmalarına onem verılmesının ve bu çalışmalarda aılelerın nedensel atıflarını ortaya çı-

karmanın ve değiştirmenin de önemli olabileceği söylenebilir.

Kaynakça

Abramson, L.Y., Seligman, M.E.P., Teasdale, J.D. (1978). Learned helplessness in humans: Critique and reformulation. **Journal of Abnormal Psychology,** 87, 49 - 74

Affleck, G., Tennen, H., Crog, S. (1987). Causal attribution, perceived benefits and morbidity after a heart attack an 8 - year study. **Journal of Consulting and Clinical Psychology.,** 55, 27 - 35

Allroy,L.B., Abramson, L.Y., Metalsky, G.I., Hartlage, S. (1988). The hopelessness theory of depression: Attributional Aspects. **British Journal of Clinical Psychology.** 27, 5 - 21

Akkök, F. (1989) Özürlü bir çocuğa sahip anne - babaların kaygı ve endişe düzeyini ölçme aracının güvenilir ve geçerlik çalışması. **Psikoloji Dergisi,** 23 (7), s. 26 - 39

Cummings, S.T (1976) The impact of the child's deficiency on the father: A study of mentally retarded and chronically ill children. **American Journal of Orthopsychiatry,** 36, 595 - 608

Donovan, A. (1988) Family stress and ways of coping with adolescents who have handicaps: Maternal perceptions. **American Journal on Mental Retardation,** 92, 502 - 509.

Flynt, S.W ve Wood, T.A. (1989). Stress and coping of mothers of children with moderate mental retardation, **American Journal on Mental Retardation,** 94 (3), 278 - 283

Holroyd, J. (1987). Questionnarie on resources and stress. Brandon: Clinical Psychology Pub. Co. Inc.

Karancı, N.A (1986) Causal attributions for psyhological illness among Turkish psychiatric in - patients and their relationships with hope. **International Journal of Social Psychiatry,** 32 (3), 3 - 13

Karancı, N.A (1988). Patterns of depression in medical patients and their relationship with causal attributions for illness. **Psychotherapy and Psychosomatics,** 50, 207 - 215

Kazak, A.E. (1987). Families with disabled children: Stress and social network in three samples. **Journal of Abnormal Child Psychology.** 15 (1), 137 - 140

Norcross, J.C., Prochaska, J.O, Guadognoli, E, Diclemente, C.C. (1984). Factor structure of the levels of attribution and change (LAC) scale in samples of psychotherapy and smokers. **Journal of Clinical Psychology, 40 (51), 519 - 528**

Salisbury, C. (1987) Stressors of parents with young handicapped and nonhandicapped children. **Journal of the Division of the Early Childhood,** 11, 154 - 160.

Taylor, S.E., Lichtman, R.R., Wood, J.V. (1984). Attributions, beliefs about control and adjustment to breast cancer. **Journal of Personality and Social Psychology,** 46, 489 - 502

Vincent, K.R (1990) Coping with disability: The individual or a family member's **Social Behavior and Personality,** 18 (1), 1 - 6

Wikler, L. (1981). Chronic stresses in families of mentally retarded children **family relations,** 30, 281 - 288